

Природонаучни проблеми

XXX, 1, 953a10 – 955a40

Псевдо-Аристотел

Бележка на преводача: Макар интегрирано в Аристотеловия корпус, съчинението, запазено под заглавието „Проблеми“ (или „Природонаучни проблеми“), по всяка вероятност не е автентично. Въпреки това то е стриктно перипатетическо по дух, много голяма част от аргументите без съмнение възхождат към места от автентични Аристотелови съчинения. Затова се приема, че съчинението е възникнало в средите на последователите на Аристотел и е било многократно допълвано, като според някои изследователи развитието му продължава чак до VI в. сл. Хр. В тематично отношение „Проблеми“ има енциклопедичен характер, то се състои от близо 900 отделни проблема под формата на въпроси и отговори, разпределени в 38 раздела. Повечето от тях имат природонаучен профил, като етическите проблеми често биват отнасяни до физиологични положения. Настоящият превод обхваща единствено първи проблем от книга XXX, „Въпроси за благоразумието, ума и мъдростта“, който задава специфичен модел на тълкуване – едновременно медицински и етически – на проблема за мелахоличното състояние.

Превод от старогръцки: **Богдана Паскалева**

Научна редакция: **Димка Гичева-Гочева**

XXX. Въпроси за благоразумието, ума и мъдростта

1. Поради какво изглежда, че всички хора, които са се отличили било във философията, било в управлението, било в поезията, било в изкуствата, са меланхолици, а с някои от тях дори става така, че биват обзети от болестите, дължащи се на черната жлъчка например, както се твърди в разказите за героическите дела на Херакъл? Защото той изглежда се е родил с такава природа, та затова древните наричали заради него епилептичните заболявания „свещена болест“. Това става ясно и от изстъплението му по отношение на децата, и от разтварянето на раните, настъпило преди приемането му [от боговете] на планината Ета, тъй като подобни неща в множество случаи се дължат на черната жлъчка. И с раните на лаконеца Лизандър станало такова нещо малко преди настъпването на смъртта му. Същото се отнася и за Аякс и Белерофонт, от които първият изпаднал в пълна лудост, а вторият постоянно търсел усамотение – затова Омир създал следните стихове:

*Щом боговете безсмъртни намразиха Белерофонта,
той се заскита самотен и блед по полето Алейско,
глождейки своята душа, надалеч от следите на хора.
(Ном., II, VI, 200 – 202; прев. Ал. Милев, Бл. Димитрова)*

*[ала след като беше намразен от всички богове,
взе да броди из пустошта,
изяждайки духа си, отбягвайки пътищата на хората.]*

Мнозина от героите изглежда са имали преживявания с сходни с тези, а измежду живелите по-късно същото се отнася за Емпедокъл, Платон и Сократ и много други от изтъкнатите личности, както и за мнозинството от тези, които са се занимавали с поезия. Защото у мнозина от тези хора се появяват заболявания, предизвикани от такова смещение на телесните течности, а природата на останалите е явно склонна към подобен тип страдания. Изобщо, всички [известни личности], както беше посочено, са такива по природа.

Трябва обаче да разберем причината, като разгледаме на първо място някакъв пример. Изглежда, преди всичко голямото количество вино създава такива хора, каквито казваме, че са меланхолиците. Та, при употребата на вино, то предизвиква множество характерни [състояния на духа], като прави хората например гневливи, човеколюбиви, милосърдни, дръзки. Докато медът, млякото, водата или някое друго подобно питие никога не стават причина за такива състояния. Човек може да забележи, че виното предизвиква всевъзможни състояния на духа,

наблюдавайки как то постепенно преобразява пиещите го. Да вземем например онези, които в трезвено състояние са студени и мълчаливи. С тях виното прави така, че когато изпият дори малко повече, мълчаливите стават приказливи, дори красноречиви и дръзки, след това дори склонни към действие и смели. А пък когато изпият още повече, виното ги прави направо неконтролируеми, понякога ги влудява. Ако пък се приеме в прекалено големи количества, то предизвиква отпускане и тъпоумие – както у онези, които от малки са епилептични или прекалено меланхолични. И тъй, както отделният човек се променя по характер в зависимост от това, колко вино е изпил, такова у някои хора е състоянието на характера им изобщо. Защото ако един човек е такъв, докато е пиан, то друг човек е такъв въобще по природа – един е приказлив, друг възторжен, трети плачлив, понеже върху някои ефектът е именно такъв. Ето защо Омир казва, „за мен казват, че плуввам в сълзи, когато натежа от вино“¹. Понякога пък ги прави милосърдни, друг пък жестоки или мълчаливи. От друга страна, някои хора винаги мълчат, особено онези измежду меланхолиците, които са склонни към изстъпления. Виното предизвиква и състояния на любвеобилност – признак за това е, че пийналият дръзва да целува дори по устата хора, които никой в трезвено състояние не би целунал, било заради външния им вид, било заради възрастта им. Виното обаче предизвиква тези изстъпления не за дълго време, а за кратко, докато природата ги причинява винаги и в продължение на целия живот. Понеже по природа някои са дръзки, други мълчаливи, трети милосърдни, четвърти страхливи.

Оттук става ясно, че едни и същи са средствата, благодарение на които и виното, и природата оформят характера на всеки отделен човек, а именно – всичко това се постига и управлява чрез топлината. И течността, и смещението на черната жлъчка са дихателни, поради което лекарите твърдят, че и дихателните, и хипохондричните² страдания се дължат на черната жлъчка. Виното също е дихателно според силата си. Ето защо виното и [меланхоличното] смещение са сходни по природа. Доказателство, че виното диша, е пяната му, защото например зехтинът дори когато е затоплен, не прави пяна, докато виното много се пени, и то тъмното повече от бялото, тъй като е по-топло и по-плътно. Заради това и виното прави хората сластолюбиви и с право се казва, че Дионис и Афродита вървят заедно, а и повечето меланхолици действително са похотливи. Освен това съвкуплението също така е дихателно.

¹ „Би ме упрекнала твоя робиня, самата ти също,/ че при помътен от вино разсъдък се стапам от сълзи.“ (Ном., Od., XIX, 121 – 122, прев. Г. Батаклиев). Даденият в текста цитат от „Одисея“ е приблизителен и силно променен спрямо познатото от ръкописите.

² Има се предвид белодробните.

Признак за това е срамният орган, тъй като той претърпява бързо нарастване по размер благодарение на издуването си. И дори преди да могат да изхвърлят сперма, у някои деца възниква усещане за удоволствие, когато, приближавайки младежката възраст, от необузданост търкат срамните си части. Това удоволствие очевидно възниква поради излизането на диханието през онези отвори [в тялото], през които по-късно ще се пренася течността. Освен това, изливането на спермата при сношенията и нейното изхвърляне явно се извършват благодарение на дихателно изтласкване. Ето защо с основание „пенпораждащи“ [„афродизиастични“] се наричат онези храни и пиетата, които изпълват с дихание областта на срамните части. Поради тази причина тъмното вино съвсем не по-зле прави хората такива, каквито са и меланхолиците, а именно – дихателни.

Това става ясно въз основа на конкретни случаи – защото повечето от меланхолиците са мършави и с изпъкнали вени, но причината за това е изобилието не от кръв, а от дихание. А това, че съвсем не всички меланхолици са мършави и тъмни, а само тези, у които съставът на телесните течности е по-некачествен, е друга тема. Що се отнася до това, което от самото начало решихме да изследваме, ще кажем, че течността на черната жлъчка се образува направо в природата, тъй като представлява смесение от студено и топло, а самата природа на свой ред се състои от тези двете. Ето защо черната жлъчка може да се превръща и в най-топлото, и в най-студеното. Тъй като по природа един и същи обект може да претърпява и двете [крайни] състояния, например водата, макар да е студена, ако все пак бъде достатъчно затоплена, когато заври, става по-топла и от самия пламък; също и камъкът, и желязото, ако се сгорещят на огън, стават по-топли от въглена, макар че по природа са студени. По-конкретно се каза по тези въпроси в раздела за огъня.³ И тъй, черната жлъчка е по природа студена и не се събира на повърхността, ала когато се окаже в състоянието, което беше посочено, ако се окаже в прекалено големи количества в тялото, предизвиква припадъци, вцепенение, потиснатост и страхове; ако пък се затопли свръхмерно, довежда до възторжено ликуване, изстъпления, избиване на язви и други подобни. У повечето хора черната жлъчка се натрупва вследствие от ежедневното хранене, но съвсем не ги променя по характер, а предизвиква само по някоя меланхолическа болест. Онези, у които самото смесение на течностите е по природа такова [т.е. меланхолично], от самото начало стават какви ли не по характер, всеки според собственото си смесение: например, онези, у които е налично голямо количество студена черна жлъчка, са тромави и тъпоумни;

³ Такъв раздел не се открива измежду достигналите до нас текстове на „Проблеми“.

онези, у които е прекалено много и топла, стават налудни, остроумни, любвеобилни и склонни лесно да се отдават на гневни изблици или на желанията си, някои и много приказливи. Поради разполагането на тази топлина твърде близо до седалището на ума,⁴ мнозина биват обземани от налудности или въодушевления, откъдето възникват сибилите, прорицателите и изобщо всички, обзети от божеството хора, но само когато това става не поради болест, а по силата на естественото смешение. Например Марак от Сиракуза бил по-добър поет, когато изпаднал в изстъпление. А хората, у които [черната жлъчка] се проявява с прекалената топлина, но по-скоро в умерено количество, също са меланхолици, но по-разсъдливи, не така странни, надминаващи останалите в множество отношения – едни по отношение на образоваността си, други по отношение на изкуствата, трети по отношение на държавническите дела. Такова състояние създава големи разлики при опасности и битки, тъй като прави така, че хората стават нестабилни в проявите си на страх. Дотам, че тези, чието тяло има склонност към подобно смешение, се различават сами от себе си. Меланхоличното смешение, както предизвиква нестабилност в проявленията на болестите, така и самото то е нестабилно, тъй като е ту студено като вода, ту пък топло. Така че при съобщаване на нещо страшно, ако се случи смешението да е по-студено, то прави човека страхливец – защото то е подготвило почвата за страха, понеже страхът също изстудява. Това става видимо при ужасените хора – тъй като те треперят. Ако пък смешението е по-скоро топло, страхът възстановява умереното състояние и прави така, че човекът да бъде на себе си и безстрашен.

По подобен начин стоят нещата и с всекидневната, непрекъсната потиснатост: защото често се чувстваме така, сякаш ни изпълва мъка, а за какво, не можем да кажем; понякога пък сме във възторжено състояние, но за какво, не е ясно. Действително, всички такива претърпявания, също и онези, за които се разказва по-горе, възникват у всекиго в някаква малка степен, защото у всички хора е примесено нещо от възможността за меланхолия. А онези, у които това състояние се е задълбочило, вече са станали такива и с оглед на самия си характер. Както по отношение на външния вид хората са различни не по това, че имат лице, а по това, че имат точно такова и такова лице, едни красиво, други грозно, а тези, които не се отличават с нищо изключително, са средни по природа – по същия начин онези, които в малка степен са причастни на въпросното смешение, са средни, а други пък са му причастни в голяма степен и тъкмо те са неподобни на мнозинството. Ако състоянието е особено изострено, хората стават

⁴ Има се предвид сърдечната област.

прекалено меланхолични и ако това стане при хора с определен тип смешение, те ще бъдат изключителни. Този тип хора са склонни (в случай че не полагат специални грижи) към меланхолически заболявания, всеки по отношение на различна част от тялото: у някои се проявява като епилептическа болест, у други като апоплектическа, у трети като силна потиснатост и страхове, у четвърти като голяма смелост, както станало с Архелай, царя на македонците. Причината за такава възможност е смешението, доколкото то би могло да бъде и студено, и топло. Когато е по-студено от необходимото, то предизвиква състояния на неоснователна потиснатост. Ето защо случаите на самоубийство чрез обесване се наблюдават най-често у младежи, понякога и у старците. Мнозина пък се самоубиват вследствие от препиване. Много от меланхолиците си остават потиснати след пиянстване, тъй като топлината на виното угася естествената им топлина. Ако пък затоплянето стане в онази област [от тялото], където се разполага разсъдението и надеждата ни, хората стават възторжени. Заради това и всички имат желание да пият до постигане на опиянение, тъй като голямото количество вино изпълва всички хора с големи надежди, както предстоящата младост изпълва децата. Защото старостта е безнадеждна, а пък младостта – изпълнена с надежда. Има обаче някои, макар и малцина, които биват обзети от състояния на потиснатост, докато пият, по същата причина, поради която това се случва с някои непосредствено след пиенето. Онези, у които с угасването на топлината възникват състояния на потиснатост, имат най-голяма склонност към самоубийство. Ето защо това става по-скоро при младежите или старците. Защото у едните (старците) самата старост угася топлината, докато у другите (младежите), доколкото състоянието им е естествено, топлината угасва от само себе си. Повечето от тези, при които топлината угасне внезапно, неочаквано се самоубиват, така че карат всички да се чудят как така не са давали никакви предварителни признаци за това. Действително, ако идещото от черната жлъчка смешение е по-студено, както посочихме по-горе, то създава всевъзможни състояния на потиснатост, ако пък е по-топло – на въодушевление. Заради това и децата са по-въодушевени, а старците – по-потиснати, доколкото първите са топли, а вторите студени, понеже старостта представлява някакъв вид изстудяване. Случва се обаче топлината да угасне внезапно поради външни причини, както например при предметите, които пламтят против природата си, да речем въгленът, когато бъде залят с вода. Ето защо след напиване някои свършват сами със себе си, доколкото топлината е въведена отвън благодарение на виното, и когато тя угасне, настъпва страданието. Освен това, повечето хора стават по-потиснати след съвкупление, но тези, които са

изхвърлили голямото количество излишно вещество заедно със спермата, са в повишено настроение на духа, тъй като олекват след отстраняването и на излишния остатък от дихателното вещество, и на прекалената топлина. А пък първите са в повечето случаи потиснати, защото при съвкуплението изстиват, тъй като са изхвърлили някаква част от необходимите количества [дихателно вещество и топлина]. Това се вижда по неголямото количество на изтечението.

Обобщено казано, заради това, че силата на черната жлъчка е нестабилна, веднъж така, веднъж иначе, меланхолиците също са нестабилни, тъй като черната жлъчка може да стане както прекалено студена, така и прекалено топла. Заради това, че тя е характерообразуваща (тъй като от всички неща в нас, в най-голяма степен характерообразуващи са топлото и студеното), също както виното, когато бъде в по-голяма или по-малка степен примесено към тялото, тя ни прави да бъдем едни или други по характер. Това става, понеже и двете са с дихателна природа – както виното, така и черната жлъчка. Но тъй като нестабилността може да е умерена или в някакво хубаво състояние, или където трябва, предразположението да е по-топло и съответно по-студено, или пък може да е точно обратното вследствие от наличието на прекалено голямо изобилие, всички меланхолици са извънредни хора не заради болест, ала по естествено предразположение.